

A

ARKITEKTEN

Digital fabrikation Mennesker. Maskiner. Arkitektur. Udførelse. Gramazio & Kohler. Keller Ziegeleien. Entileen. Schindlersalmeron. TailorCrete. Løsnigt. Mellen. Ny og gammelt. Kulturarven som metode. Interview med Jean Philippe Vassal. Konkurrence. Thomas B. Thriges. Gade. Interview med Signe Cold. Entasis. Japan - et år efter katastrofen. Tekniske tema: Isolering.

APRIL 2012 VOL.114

04

Interview med Jean-Philippe Vassal

BYEN ER DIT HUS

Ved Kirsten Birk

Anne Lacaton og Jean-Philippe Vassal etablerede arkitektfirma i 1987. De blev kendt for pladsen Leon Aucoc i Bordeaux, hvor opgaven var at shine byrummet op. De argumenterede for stort set at lade pladsen uberørt, fordi de mente, at den arkitektoniske og kulturelle idé om bæredygtighed allerede var til stede. Samtidig var lokalbefolkningen glade for pladsen, som den var. De to arkitekter anfægtede dermed begrebet fornyelse.

I de senere år er det programmet PLUS, som omhandler transformation i stor-skala standard-betonelementbyggeri, der bl.a. har skabt opmærksomhed om deres arbejde. I dette program er devisen: Aldrig nedrive, aldrig fjerne eller erstatte. Altid tilføje, transformere og genbruge (PLUS er omtalt i *Arkitekten* 4-2011, da Lacaton og Vassal modtog Velux-prisen).

I februar var Jean-Philippe Vassal gæst på Kunstakademiets Arkitektskole, i en workshop på afd. 10. Kirsten Birk interviewede ham.

Du sluttede forelæsningen med at fortælle om din optimisme i denne krise. Måske kan vi begynde dér?

Det er i de hårdeste tider, man har brug for mest intelligens og tænkning, og hvis man har tiltro til arkitektur, kan man sige, at arkitekter er gode til at udvikle den nødvendige intelligens. Den har jeg set udviklet i Afrika, hvor betingelserne var de dårligst tænkelige. Når man intet har, er den eneste mulighed at skabe og opfinde med udgangspunkt i tænkning, drømme, poesi og følsomhed. Hvis man fx tænker på det legetøj, afrikanske børn har skabt af kasserede konserverdåser, så er det fantastisk. I Afrika har jeg lært, at man kan opnå bæredygtige løsninger med et minimum af ressourcer. For eksempel viste jeg i forelæsningen en skole for nomadebørn, som blot er et strå-dækket areal, i hvis skygge der er placeret en væg af tv-apparater. Her kan børnene blive undervist uden en lærer. Skolen er rumligt set et fragment, men repræsenterer også moderniteten. Den siger noget om, hvordan man får maksimum ud af et minimum.

Muligvis har vi en masse at lære og genlære i den situation, også i andre dele af verden. Fx vil mikro-kreditterne, som er så interessante og magtfulde i Indien, kunne bruges i Europa.

Vi satser på optimisme og en positiv holdning til arkitekturen og byen. Og på en demokratisk arkitektur der ikke er knyttet til monumentalitet, men som er åben over for alle. En arkitektur med smukke rum som udtrykker generøsitet og venlighed.

Ting, der blev opfundet og udviklet i 1970'erne og 80'erne, er interessante, men stødte dengang på tekniske problemer, som ikke længere eksisterer. Nu har vi teknikkerne til at løse dem. Det er vigtigt at følge op disse ideer nu og fx inddrage tanker af Herzberger, Habraken m.fl.. Tanker om hvordan brugeren kan deltage i processerne, og hvordan vi kan udnytte kapaciteten i og mulighederne for fleksibilitet i rammesystemer med søjler og bjælker eller søjle og plader. Hvis vi ser på den historiske arkitektur i Japan, tænkte de allerede i de baner. Så det drejer sig ikke nødvendigvis om at opfinde noget nyt, men om at bruge noget der har eksisteret længe. Fx har jeg har været meget influeret af traditionel japansk arkitektur med dens rammestruktur og dens skydevægge og -paneler.

Det er ekstremt vigtigt at være så tæt på beboeren som muligt. Udfordringen er

ikke længere at bygge paladser, katedraler og banker. Jeg mener, udfordringen kan være at udvikle rum for mennesker, for familier. Rum som er generelle og har maksimal kapacitet.

Så når du viser Mies' Farnsworth House, er det så, fordi det har lignende kvaliteter? I dyrker jo tydeligvis træk og kvaliteter, som kunne henføres til Farnsworth House.

Ja i dette mesterværk ser vi differentieringen mellem systemerne: Vi har de bærende systemer, og vi har glasboksens system, og de er helt uafhængige af hinanden. Rammekonstruktionen skaber både indre og ydre rum. Arkitekturen i Farnsworth House er på mange måder signifikant for, hvordan vi kan behandle forholdet mellem boligen og dens omgivelser. Hvis man sammenligner to samtidige glashuse, Philip Johnsons og Mies', er der tale om huse med samme transparens, men som også er udtryk for to strømninger i arkitekturen med hensyn til relationen til terrænet. Johnsons er bare sat direkte på jorden, mens Mies' hus er hævet over terrænet på en platform, der danner et ekstra plan med mulighed for terrasse. Alt dette er præcist og vigtigt, og det siger meget om relationerne mel-

lem inde og ude, om hvad et hus er og om boligen som et fragment.

I projektet til et økologisk boligbyggeri i La Vecquerie i Saint-Nazaire ønskede I at bevare en skov som en biotop og hævede derfor husene højt over terrænet på søjler, så skoven efter nogle år igen kunne brede sig under boligerne. Kan du sige noget mere om dette at bygge boliger på søjler? Økoprojektet har en passage forbundet med trapper og elevatorer, som er placeret 9 meter oppe i luften. Der er altså ingen huse i forbindelse med jorden, kun de bærende søjler. Oven over passagen er der fra 12 meter oppe placeret 3 etager med forskellige lejligheder og vinterhaver. Hvert træ, hver blomst og hvert dyr og insekt på grunden er vigtig. Efter henved 10 år efter at der er bygget, er træerne og dermed skoven tilbage i byen. Den proces deltager beboerne også i.

Hvis man ser på urbaniseringen i Kina, hvor de fjerner de små huse med markeder, butikker etc. for at bygge høje tårne, så kunne de gøre det samme. De kunne hæve husene på søjler og bruge terrænet som tidligere, til forskellige aktiviteter. Men for det meste gør de det ikke. Det understøtter plans kontinuitet er meget vigtig

af hensyn til den horisontale forbindelse med en by, en skov etc.

Jeg tror, der kan opstå en overordentlig rig situation, hvis man blander og lagdeler elementerne vertikalt og samtidig altid fastholder interessen for, hvad der sker i terrænplan. Vi har vores egen måde at lave urbanisme på, som drejer sig om aldrig at rive ned, aldrig fælde et træ eller skære beplantning væk. Det er vigtigt, fordi man mister en masse, hver gang man tager noget væk. Det vi laver er altid en addition. Man bliver altid overrasket over resultatet af tilføjelse, for generelt siger man: Jeg tager 1 væk og bygger 1 anden i stedet. Vi siger: Vi har 1 som godt nok ikke er OK; den beholder vi, og så tilføjer vi 1/2, og så har vi 1 + 1/2. Det er sådan vi gør i PLUS-projektet*, hvor vi får større lejligheder og samtidig bevarer de boliger, som beboerne har investeret 30 års energi og tid i.

I højhuset Tour Bois le Prêtre i Paris' 17. arr. har vi vist en transformation af et 1970'ers-projekt som stod til nedrivning. Indgangsforholdene er gjort venlige, der er nye og flere elevatorer. De lukkede facader er erstattet af vinterhaver og balkoner. Det nye er monteret meget hurtigt, så beboerne er blevet så lidt for-

La Vecquerie, Saint-Nazaire. Illustration: Lacaton & Vassal.

styrret som muligt. Der har også været boligbygninger. Solen kommer nu ind i de udvidede lejligheder, og beboerne kan fortsat bo i deres indretninger. Vi prøver at se transformationen indefra. På energiregnskabet er der 50-60 pct. besparelser. I nogle af disse transformationsprojekter har vi også arbejdet med en fortætning og tilføjelse af lejligheder.

Så denne generøsitet med rumlighed – et maksimum af rum med et minimum af energi – er jeres hovedtanke? Men jeres udstrakte accept og brug af industrielle standardprodukter må kræve en stor viden om deres kapacitet og muligheder?

Hvis man vil opnå noget, der er effektivt, kan man gå i to retninger. Man kan anvende noget eksisterende og tilføje noget nyt baseret på standardsystemer (som i PLUS-projektet). Eller man kan starte helt forfra med nye systemer. Hvad angår de bærende systemer, kan man fx se, at Ikea har effektive lagerbygninger med tunge gulve og med stor kapacitet. Vi interesserer os ikke for, om de er smukke eller ej. Det drejer sig om, hvorvidt de er effektive. Går man så til væksthuse-producenterne, er de i stand til at lave utrolig effektive systemer i forhold til at kontrollere klimaet og gøre brug af sollyset. Vi tager blot de to systemer og blander dem, og bagefter vil man hverken se et Ikea-system eller et væksthuse-system. Der er opstået noget nyt, som fx i Mulhouse-projektet. Man kan altså føje to eksisterende standard-systemer sammen og få noget helt nyt, som ikke er standard. Det er opfindelsen.

Er det hvad du mener, når du siger, at en arkitekt skal tænke i og arbejde med fragmenter? Er væksthuse og betonsystemerne fragmenter?

De er fragmenter med hensyn til materialer og kapacitet. Når vi herefter tegner boliger, fx alment boligbyggeri, tænker vi fragmentet som et rum, der er omkring et menneske, og som i enhver situation må tilbyde ham et maksimum af muligheder og kapacitet. Og eftersom han bevæger sig rundt, er det et rum, der ændrer sig. Så det kan godt være et fragment inden for det samme system, men med forskellige grader af nærhed til dette eller hint. Denne tankegang er forbundet med det at lave film: Man følger et menneske, men det er ikke det samme morgen, middag, aften eller om natten, om det er alene eller

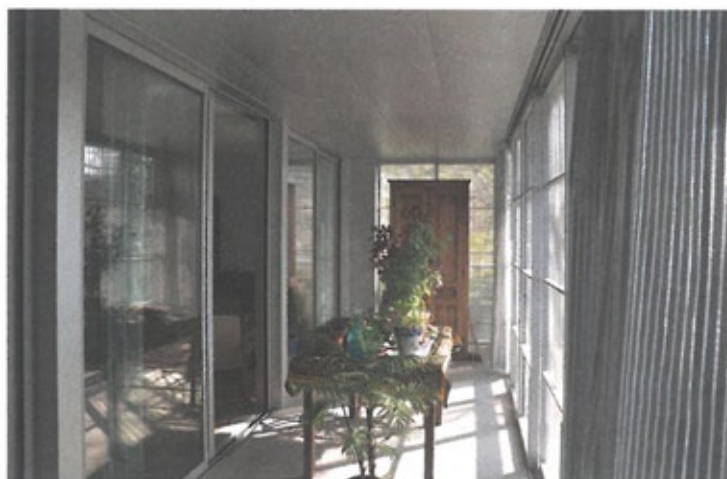
Tour Bois le Prêtre i Paris 17. arr. Transformation af et 1970'ers-projekt som stod til nedrivning. Før og efter. Foto: Lacaton & Vassal.

sammen med andre. I Tour Bois le Prêtre er interiørerne utrolige med alle disse møbler, som er totalt art déco, kitsch etc. og som før stod i de mørke i lejligheder. Efter ombygningen får de nu masser af lys, og indretningerne ligner nu et Versailles-slot, hvor beboerne blander deres gamle møbler med meget simple nye elementer. Med tilstedeværelsen af disse art déco-møbler har man frembragt noget, som for mig var ekstremt overraskende og hundrede gange bedre, end hvis vi blot havde bygget et nyt hus.

For danske arkitekter vil det måske være lidt overraskende med jeres accept af og direkte glæde over disse møbelsamlinger, folk har i de nu større, transformerede

lejligheder. Vi er uddannet i en harmonisøgende møbleringstradition, der har det svært med denne heterogenitet.

Jeg kan lide blandingen, men jeg tror ikke vi skal lave pasticher eller dekorationer, der imiterer fortiden. Jeg tror på, at vi skal beholde ting fra fortiden og uden problemer blande dem med det moderne. Også fordi jeg her ser jeg en sammenhæng med byens udvikling. Noget, jeg godt kan lide ved Italien, er den måde, landsbyerne og de små byer udvikles på og hele tiden drager fordel af det, der var før. Somme tider bliver en indre gård til en ydre gård; men den bliver bevaret. Denne bevægelse er meget interessant, og vi er nødt til at handskes med det i byplanlægning og arkitektur. Sådan er det ikke nu,

hvor man ofte blot fjerner en bygning og erstatter den med en anden. Jeg mener, at vi skal være tolerante i forhold til det givne, og her tænker jeg ikke så meget på mesterværker. Jeg er fx fascineret af Arne Jacobsens arbejder, men samtidig føler jeg nogle gange, at det er for meget, at han designede alt. Det er godt at arbejde med alt og skabe og være innovativ, men at være i et rum, hvor alt, ethvert element, er obligatorisk! Det er ikke altid godt at være så stringent, men samtidig er det jo fantastisk. Jeg kender orkidé-rummet i SAS-hotellet fra bogen om Arne Jacobsen, som faktisk er en af mine yndlingsbøger. Og jeg er meget optaget af orkideer og prøver at dyrke dem på tegnestuen. Man har en blomst og skaber mikroklimaet for den. I SAS-hotellet hang de så let og fulgte deres natur, deres rødder udviklede sig i forskellige retninger.

Som arkitekt har du den mulighed at foretrække ikke at gøre så meget. Et af dine og Anne Lacatons første arbejder var pladsen Leon Aucoc i Bordeaux, hvor I overbeviste bygherren om, at der næsten intet skulle gøres. Siden hen har I jo med succes i PLUS-projektet forfulgt den samme tendens. Intentionen var at nedrive de eksisterende standard betonbygninger fra 1960'erne og 70'erne og erstatte dem med dagens standard betonelementbyggeri. I valgte i stedet at bevare det eksisterende byggeri og tilføjede nye elementer, hvorved beboerne fik 1/3 mere plads for den samme husleje.

Det hænger meget sammen med det, jeg lærte i Afrika: Hvordan man med minimale ressourcer kan ændre situationen til det bedre. I dag har det også med bæredygtighed at gøre, om at få det maksimale ud af et minimum af materiale, et minimumsbudget og et minimum af hårdt

arbejde for bygningsarbejderne. Det kræver, at man ser klart på situationen, overvejer, hvad der eksisterer fra begyndelsen, og har en meget præcis og rationel tilgang til, hvad der er på stedet, og ikke anskuer det langt væk fra. Man kan ikke bedømme en husblok med hundreder af lejligheder, hvis man ikke har været inde i den enkelte bolig. Man kan ikke bare sige, at noget er grimt etc. Der er ikke længere så meget plads til nye udviklinger i de eksisterende byer, og dog må vi løse problemerne og måske skabe højere tæthed,

Man skal kunne se, at der bor mennesker, at der dyrkes noget i vinterhaverne og på balkonerne, at der står stole i solen, at der et liv om aftenen, og at det gælder begge sider af gaden.

som kun kan virke, hvis den enkelte får mere plads.

Så I arbejder med at skabe mere plads for de samme penge og samtidig fortætte byen og beholde dimensionen med himlen træerne/skoven, aldrig at fælde et træ, etc.? Vi begynder med at identificere problemerne og ser så på, hvordan vi kan arbejde med dem. Hvordan kan situationen blive bedre - og hvis det er tilfældet, er der måske mulighed for at tilføje noget nyt. Måske kan vi tilføje en skole, et værksted eller en butik. Så vi arbejder med den eksisterende by, men på den måde at vi starter med arkitektur og ender med

byplanlægning. Vi starter med behovene for nogle detaljer, som vi kan løse i fragmentets skala, og hvis dette sker i mange situationer og gennem mange arkitekters arbejde, vil vi frembringe komfortable byer.

Når I bygger til og renoverer de monotone, standard betonbyggerier fra 1960'erne og 70'erne, kan man vel sige, at I fortsætter monotonien med jeres nye glas- og terrassefacader. Hvordan ser du monotoni som en del af vores kulturarv?

Når jeg ser bygningerne i Ørestaden, er der balkoner og glasfacader, og måske er der nogle arkitektoniske tricks ind imellem, men det er også monotone blokke. For os drejer det sig om at tilføje indefra. Først transformerer vi interiøret og tilføjer noget for den enkelte familie, men vi stopper ikke med det. Vi går ned ad trappen eller tager elevatoren til indgangen og spørger: Hvordan kan indgangsforholdene blive bedre? Skal der fx være en have ved indgangen. Vi arbejder altså med adgangs- og indgangsforholdene og relationerne til naboerne.

Med nogle boligblokke i byen er det sådan, at man fra gaden ikke ser, at det er højhuse, men først og fremmest opfatter haverne i stueplanet. Som fx i Rue de Rivoli i Paris med sin kilometerlange række af ensartede bygninger, hvor det man opfatter er et varieret forløb under arkaderne med butikker etc.

Det, der er vigtigt, er folks muligheder for at se og opleve. Jeg mener, at facaden skal være aktiv, så man ikke kun ser betonflader. Der skal ske noget i facaderne. Man skal kunne se, at der bor mennesker, at der dyrkes noget i vinterhaverne og på balkonerne, at der står stole i solen, at der et liv om aftenen, og at det gælder begge sider af gaden. Derfor vil vi

Tour Bois le Prêtre i Paris' 17. arr.
Foto denne side og modsatte
side: © Philippe RUAULT.

udvikle det eksisterende og tilføjer noget nyt i form af aktive facader. Jeg kan lide den idé, at beboerne har beholdt deres gamle lejlighed med alle deres møbler, hvor der før var alt for mange møbler i forhold til pladsen, men at de nu har fået et nyt og andet rum med et anderledes klima med termogardiner. Her kan de nu flytte møblerne ud, og de kan bevæge sig fra lejligheden til vinterhaven og længere ud på balkonen.

Vi kan se, hvordan beboerne gør brug af disse muligheder i vores projekt i Paris. Som arkitekt ville jeg aldrig have gjort sådan som beboerne ofte gør, men nu kan jeg se en evne til at møblere med lænestole og sofaer, og måske en bar, i de nye rum (det er helt utroligt) og der er samtidig mange muligheder for ophold i de nye rum.

Så for at vende tilbage til Farnsworth House, som vi talte om tidligere, så synes jeg i dag, at det ville være en udfordring at have et Farnsworth House på hver etage. At man har en have på sin etage med mulighed for udeliv og ikke bare bor bag vinduer.

I de lejligheder, vi har renoveret, kan man nu gå rundt på en ny måde. Hvor man før gik gennem en korridor med værelser udtil, kan man nu vælge at gå gennem vinterhaven eller gennem balkonen og rundt i boligen.

Selv højt oppe i huset er det nærmest som i et etplanshus med have. Det er et spørgsmål om frihed.

I Dunkerque fik I til opgave at konvertere en tidligere værtshal til udstillingsformål, som man så ofte ser det gjort for tiden. Jeres svar var at bygge en ny udstillingshal, proportioneret som en klon af den eksisterende hal og placeret umiddelbart op ad denne. Hvordan kunne det lade sig gøre at få lov til at lade den gamle hal stå urørt og bygge en ny ved siden af?

Der var mulighed for det, fordi der var areal til at gøre det. Man finder altid en løsning. For 50 år siden var der en blomstrende industri på området, men nu er denne næsten ophørt. Når man planlægger sådan et sted, fjerner man ofte alt, planlægger en ny by og bevarer en enkelt bygning for erindringen. For mig at se er det dumt, man mister så meget, og den ene bygning der står tilbage bevarer af hensyn til arbejdernes nostalgi. Det bryder jeg mig ikke om, for jeg tror man skal arbejde mere komplekst med denne nostalgi. Så vi siger: Nostalgi er at finde en ny måde at bruge denne bygning på, at bevare den idet vi undgår at nyindrette den. I stedet bygger vi en ny udstillingshal ved siden af med samme proportioner, men med etagedæk og i moderne, lette materialer. Den er meget mere transparent og vil stå lysende om natten. Den gamle hal bevarer sin kapacitet og konverteres ikke til andre formål. Det er en stor hal 30 x 30 x 80 meter, som vil kunne bruges til alt muligt. Det er ofte et problem, at en bygning bevares i sin form, som image og med sine facader udadtil,

når det den i virkeligheden er berømt for er det, der er foregået i den indre del. Denne hals kapacitet var netop i det indre, dér hvor arbejdet blev udført, den var ikke i det ydre, udenfor. Så arbejdernes erindringer var snarere knyttet til det indre rum end til det udenfor. Rundt omkring i Europa konverterer man gamle industri-kvarterer. I Hamburg fx, som var den største havn i verden, er der nu bygget små, borgerlige blokke, men en enkelt bygning med et nyt koncerthus er bevaret. Ud af et utroligt, industrielt bylandskab har man fået lavet en standard situation, som ikke har noget med den gamle havn at gøre.

Du understregede over for de studerende, at man skulle lege med klimaet, at man kunne have et differentieret indeklima og forskellige temperaturer fx i boligprojekter. I har glasfacader til erstatning af de gamle betonfacader med vindueshuller, derefter vinterhaver med polykarbonat-facader og yderst balkoner. Dertil kommer de termogardiner, som facaderne ved vinterhaverne udstyres med.

Vi ser optimistisk på dette, og i stedet for at sige at vi skal arbejde med de fem mest ekstreme dage i året mht. klima, vil vi sørge for, at vores hus er sådan, at det kan gøre brug af alle de gode dage. Derefter må man finde løsninger for de ekstreme dage. Men for at være optimist må man lege med klimaet på alle de gode dage. Fx i Mulhouse-projektet er det den mulighed væksthuse giver, det kan

Dunkerque, omdannelse af tidligere værftshal til udstillingsbygning. Illustration: Lacaton & Vassal.

klare alt hvad der kommer udefra, regn, sol, skyer etc. samtidig med ventilation. Måske går man kun ind i huset, når klimaet er meget dårligt, for når det er bedre, foretrækker man at være udenfor og være i byen. På bondegårdene engang var man kun inde i huset om natten efter dagens arbejde i markerne, men nu bliver flere og flere mennesker inde i husene. Derfor må man integrere landskabet og det ydre klima med det, der er i husene, for man er ikke ude så meget mere. Det betyder meget, at man har et par kvadratmeter til tomater og krydderurter eller andre planter på hver etage. Også fordi man ofte har sociale relationer omkring dyrningen og kan diskutere det, man dyrker, med naboen på en uformel måde. Det er meget vigtigt, at man tager naturen tilbage i boligen.

Med tiden, tror jeg, at lette skillevægge vil forsvinde. Bortset fra at mennesker også i dag somme tider har så minimale betingelser, at de ønsker at være adskilte. Jeg tror, at man i fremtiden vil begynde at tænke: Behøver jeg denne adskillelse mellem min og din balkon? Eller behøver jeg en adskillelse mellem min og din vinterhave? Disse spørgsmål er interessante. Hvis jeg vil have en samtale, kan jeg få det, og hvis jeg ikke vil tale med nogen, er det også muligt. Så det giver maksimal frihed. Hvis man virkelig ser på, hvordan mennesker lever nu med alle de

familieformer der nu findes, så må man skabe boligformer til nye samlivsformer. Standard familieboligernes typologi passer ikke altid længere. Interaktion mellem mennesker og klimaet er vigtigt. Huset skal i mindst muligt omfang være begrænset af vægge. Det er byen som er ens hus, det hele er ikke så sort og hvidt som privat og offentligt, fx kan man have

Arkitektur ser vi ikke kun som stål, beton og glas, men som frihed for mennesker i forhold til lys, luft og planter og det at være komfortabelt i rummet.

et drivhus mellem to huse, et fragment af et soveværelse osv. Med alle de fragmenter, man kan tænke sig, kan man skabe en by.

Arkitektur ser vi ikke kun som stål, beton og glas, men som frihed for mennesker i forhold til lys, luft og planter og det at være komfortabelt i rummet. Det gælder ikke blot i køkkenet, badet, soveværelset, men også indgangen og trapperne og området ud til gaden. Hvordan er det at være inde i rummene? Så ideerne om en arkitektur, der ikke kun er relateret til et

objekt, men en arkitektur, der skaber relationer mellem forskellig arkitektur mellem nyt og gammelt mellem landskabet og interiøret, er essentielle. Der skal være et minimum af intervention, og vi skal ikke forsøge at lave et globalt projekt. En by og et hus består af mange fragmenter.

Vi skal være meget præcise også med at skabe et nyt indre klima med ventilation, som man allerede meget sofistikeret kan skabe det til planter. Vi arbejder med en kontrol af muligheder på pragmatiske betingelser uden at gå ind for standardmåder at leve på. Fragmenter er som sommerfugle i rummet, en handling i rummet. Det giver mulighed for en nomadisk måde at leve på efter årstiden, en fri plan med et minimum af faste elementer. Måske er vinterhaven ikke i brug hele året. Væksthus-teknologien indebærer en helt anden indfaldsvinkel end den, arkitekten og bygningsingeniøren ofte har til klimaet og mulighederne. Fx kan man isolere om natten, men undlade det om dagen. I væksthuse er ventilationen automatisk. Det er et meget billigt system, fordi der bygges tusindvis af væksthuse og ventilationssystemet kan også betjenes manuelt. Vi vil skabe forskellige klimazoner. Det er vigtigt at kunne lege med klimaet og ikke bekæmpe det.

*PLUS projektet er udarbejdet sammen med arkitekten Frédéric Druot.